

Cigány/roma irodalmi reprezentációk a *Vasárnapi Ujság*ban a 19. század második felében¹

A *Vasárnapi Ujság* mint forrás története és jellemzői

A *Vasárnapi Ujság*² 1854–1921 között jelent meg: 68 évfolyam és ennek lapszámái állnak rendelkezésünkre. Az első évben, 1854-ben még 44 lapszámot adtak ki, utána általában 52-t, viszont voltak évek, amikor kivételesen 53-at,³ de 1919-ben már csak 33-at, míg 1920-ban és 1921-ben 24-et. Az első lapszám 1854. március 5-én, míg az utolsó 1921. december 25-én látott napvilágot.⁴

A lap esztétikai vonásait döntően meghatározta a metszetek, majd a fényképek közlése. „Kezdetben [...] külföldi fametszeteket használtak, de a hatodik számtól kezdve a hazai rajzoló és fametszők is bekapcsolódtak az illusztrálásba”.⁵ Baki Péter szerint „[a] metszetek témáját – az első évtize-

---

¹ A Debreceni Református Hittudományi Egyetem *Scientia ac Educatio* konferenciáján, 2018. április 11-én elhangzott előadás szerkesztett változata.

² A kiadvány címét hagyományosan ebben az alakban írják. *A magyar helyesírás szabályai* szerint azonban ez a forma is elfogadott: *Vasárnapi Újság*.

³ 53 lapszámot adtak ki 1960-ban, 1865-ben, 1871-ben, 1876-ban, 1882-ben, 1888-ban, 1893-ban, 1899-ben, 1905-ben és 1916-ban.

⁴ *Vasárnapi Ujság*, 1921, 68.évf. 24. sz., 277–292. o.

http://epa.oszk.hu/00000/00030/03475/pdf/VU_EPA00030_1921_24.pdf; (2018. 04. 02.)

⁵ Baki Péter: *A Vasárnapi Újság és a fotográfia kapcsolata*, 4. o.

http://fotomuzeum.hu/media/tanulmanyok/1282826994_A_VU_es_a_fotografia.pdf (2018. 14. 03.) – Baki Péter ezen kívül még több tanulmányban is foglalkozott a Vasárnapi Ujság történetével: Lásd: *A Vasárnapi Újság metszői, rajzoló és fényképészei*, 1–4. o.

http://fotomuzeum.hu/media/tanulmanyok/1282829663_A_VU_metszoi,_rajzolo_es_fenykepesei.pdf (2018. 04. 02.); *A Vasárnapi Újság névrepertórium*, 1–141.o.

http://fotomuzeum.hu/media/tanulmanyok/1282829764_Nevrepertorium.pdf (2018. 04. 02.); *A Vasárnapi Újságban megjelent fotográfiai cikkek jegyzéke*, 1–4.o.

dekben – genre-képek, a táj- és útiképek, illetve az épületrajzok és portrék határozták meg.” (uo.) Ezek alapjául rajzok és festmények szolgáltak, de 1864-től már előfordult fénykép nyomán készült fametszet is. (uo.)

A lap kiadásának 68 éve alatt a megjelent képek technikai szempontból három csoportba sorolhatóak: az első tíz évben csak rajzokról és festményekről, illetve más metszetekről készültek metszetek, majd a rajzok és festmények mellett fényképekről is készítettek metszeteket, ezt követően számuk csökkent, és megjelentek a kliséről nyomtatott fényképek. (uo.) Az első fénykép az 1884-es évfolyam 48. számában jelent meg, azonban még 1910-ben is csak a képek harmada volt fotográfia. (i.m. 8) Ennek nem fényképészeti vagy nyomdatechnikai okai voltak. Sokkal inkább a képszerkesztési elvekhez és módszerekhez való ragaszkodás magyarázza ezt az arányt. (uo.)

A különböző témájú írások, cikkek elkülönítésére a *Vasárnapi Újság* szerkesztői különféle rovatokat hoztak létre.⁶ Ez a szerkesztési elv nem változott a későbbiekben, de a rovatok összetétele átalakult az újság története során.⁷ Mindez összefüggött a lap enciklopédikus jellegével, amely a kezdetektől mindvégig fennmaradt.

---

http://fotomuzeum.hu/media/tanulmanyok/1282829549_A_Vu-ban_megjelent_fotografiai_cikkek.pdf (2018. 04. 02.) További könyvészeti, bibliográfiai adatok: http://fotomuzeum.hu/munkatarsak/baki_peter (2018. 04. 02.)

⁶ Példaként az 1864. évi tartalomjegyzéket mutatom be:

A) Képek és rajzok jegyzéke; 1. Arczképek a) Hazaiak b) Külföldiek 2. Történelmi képek 3. Táj- és utiképek a) Hazaiak b) Külföldiek 4. Építészet, emlékművek, régiségek a) Hazaiak b) Külföldiek 5. Természet-tudomány, ipar, művészet, gazdaság, népismeret 6. Népviseletek 7. Vegyes képek; B) Szöveg 1. Elmélkedések, értekezések, fejtegetések 2. Elbeszélések 3. Költemények 4. Élet- és jellemrajzok 5. Történelmi cikkek s rokon 6. Hazai tájleírások, intézetek, népviseletek, építészeti művek 7. Nép- és országismeret 8. Természet-tudományok, ipar, gazdaság 9. Vegyes tartalom 10. Levelezések a V.U. 11. Apróságok 12. Állandó rovatok. *Vasárnapi Újság*, 1864. XI.évf. 1. sz. Nincs számozva.

<http://epa.oszk.hu/00000/00030/00513/pdf/00513.pdf> 2018. április 3.

⁷ Részletesebben: Orosz Noémi: *A Vasárnapi Újság (1854–1921) története*. Debreceni Egyetem Informatikai Kar, Debrecen, 2009. 33–36. o. Szakdolgozat (kézirat).

[https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/87770/A%20Vas%C3%A1rnapi%20%C3%A9js%C3%A1g%20\(1854-1921\)%20t%C3%B6rt%C3%A9nete.pdf?sequence=1](https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/87770/A%20Vas%C3%A1rnapi%20%C3%A9js%C3%A1g%20(1854-1921)%20t%C3%B6rt%C3%A9nete.pdf?sequence=1) (2018. 04. 03.)

A *Vasárnapi Ujság* céljának, jellegének, tartalmi rendszerének megőrzése érdekében a kiadó a főlap mellett melléklapokat is indított, melyeket szintén hetente adtak ki. Ilyen volt az 1855–1905 között megjelent *Politikai Újdonságok*, 1873–1876 és 1893–1904 között a *Magyar Gazda*, 1873–1919 között pedig a *Képes néplap*, amelynek alcíme *Mulattató és tanulságos újság a magyar nép számára* volt. A *Háboru-Krónikát* 1877-től, ugyanezt más címmel – mint *Világ-Krónikát* – 1899–1917 között, míg a *Regénytárat* 1895-től 1906-ig adták ki. Emellett az adott év utolsó számában (különszámként) *Karácsony* című mellékletet jelentettek meg minden évben. Előfordultak *Rendkívüli Melléletek* is egy-egy lapszámnál. *Képes folyóirat* címmel 1877–1910 között magát a *Vasárnapi Ujságot* is újra kiadták félhavonta, füzetek formájában. (i.m. 37)

Cigány/roma reprezentációk a *Vasárnapi Ujságban*

Cigányokkal/romákkal foglalkozó, őket ábrázoló képek, rajzok, szövegek után kutatva a *Vasárnapi Ujság* 1854–1873 közötti évfolyamainak lapszámait tekintettem át. A szövegek, rajzok, képek nagyon gyakran egymáshoz kapcsolódnak, egymásra utalnak. Ennek az a magyarázata, hogy az utóbbiak általában a szövegek illusztrációi, így azokkal együtt jelentek meg. Emellett előfordul viszont az is, hogy a szöveg egyszerűen csak annak a leírása, amit a rajz, a metszet ábrázol, valamint, hogy a rajz, a metszet leírása egy hosszabb, további ismereteket is közlő szöveg része, abba van beillesztve. Ettől eltérően azonban úgy is lehet tekinteni a rajzok, metszetek egy részére mint elsődleges közlésekre, vagyis mint amelyekhez rövidebb vagy hosszabb népleírásokat, értelmezéseket fűztek. Erre utal a sorozat címe is – *Képek a hazai népeletből* –, amelyben közreadták őket.

Ezekkel a rajzokkal a magyarországi cigányok tipikusnak tartott foglalkozásait, alakjait, csoportjait, tárgyi eszközeit, viseletét és élethelyzeteit kívánták bemutatni. Egyszerre képzőművészeti alkotások és néprajzi jellegű dokumentumok. A rajzolók – mint idősebb Jankó János és Greguss János – munkájukhoz előzetes, gyakran más által készített vázlatokat használtak fel. Szöllőssy Ágnes idősebb Jankó Jánosnak a *Borsszem Jankó* című élclapban megjelent karikatúráival kapcsolatban megfogalmazott észrevétele szerint idősebb Jankó János „[c]igányfigurái a népszínművek karaktereinek, a közbeszéd-

ben is legitimált mentalitás közhelyeinek képi átiratai”, (Szöllőssy 2002, 80) vagyis az ábrázolások tárgyai nem közvetlenül a cigányok, hanem sokkal inkább a cigányokról alkotott, XIX. század második felében elterjedt társadalmi képzetek voltak. Ez a megállapítás érvényes lehet a többi, gyakran névtelenül maradt rajzoló és ábrázolás, megjelenítés esetében is.

Mindezen megfontolások után a szövegeket két nagyobb irodalmi és néprajzi jellegű csoportba soroltam. Ezek közül most az előbbieket mutatom be.

A cigány/roma irodalmi reprezentációk

Az irodalmi szövegek között a *Vasárnapi Ujságban* ebben az időszakban megjelent, cigányokkal foglalkozó első munka Jókai Mór *Az utolsó Czigányország*⁸ című elbeszélése volt, melyet három részben, folytatásokban közöltek 1854-ben. Az elbeszélésben Jókai a cigánynak tartott tapasztalatokat, vagyis a nélkülözést, éhezést, szegénységet, vándorlást, az idegenséget, otthontalanságot, lenézést, a társadalom peremén való életet ellenpontoszza a Gangesz mentén található cigány óshaza, Zingara képeivel, amely a műben a bőség, a gazdagság és a boldogság helye volt, illetve búbjások, költők, harcosok és földművesek hona. Jókai az ősz hajú Ruhiva vajda, a legvénebb búvész, illetve lánya, a szép Palamira és két kedvese, Csalaróda, a költő és Mange, a harcos szerelmi történetébe ágyazva meséli el azt, hogy miként pusztították el Tamerlán tatár hadai ezt a tejjel-mézzel folyó országot. Akik mindezt túléltek közülük, azok elvándoroltak. Ennek során Zsigmond király uralkodása idején eljutottak Erdélybe is, ahol indus származásukat és nyelvüket letagadták, egyiptominak, a fáraó népének mondták magukat. A cigányok szétszóródva élnek az egész világon, állandóan vándorolnak, szinte mindenhol *„végzi a legaljasabb munkákat, s mulattatja a vigadni akarókat, s*

---

⁸ *Vasárnapi Ujság*, 1854. I. évf. 1. sz. 2–3. o. http://epa.oszk.hu/00000/00030/00001/pdf/VU-1854_01_01_03_05.pdf (2018. 04. 09.)

1854. I. évf. 2. sz. 10. o.

http://epa.oszk.hu/00000/00030/00002/pdf/VU-1854_01_02_03_12.pdf (2018. 04. 09.)

1854. I. évf. 3. sz. 19. o.

http://epa.oszk.hu/00000/00030/00003/pdf/VU-1854_01_03_03_19.pdf (2018. 04. 09.)

üldöztetik a rendszeretők által, néposztály, mellyet minden ország úgy tekint, mint-ha eleven állatot nyelt volna el”.⁹ Jókaihoz a vizsgált időszakban még egy írás köthető, az 1861-ben Kakas Márton névvel közreadott *Igazi cigány petitio*.¹⁰

Ebben a publicisztikában Jókai együttérzése nyilvánul meg irántuk. Egyrészt a cigányok társadalmi megbecsülése, egyenjogúsítása mellett érvel, másrészt ehhez kapcsolódva közölte a *Czigányok esedezése Gömör-vármegyéhez* című folyamodványt, amelyben a cigányok régi szabadságuk megtartásáért, megélhetésük egyedüli alapjának biztosításáért, a lótartás engedélyezésének ügyében fordultak a hatóságokhoz.

Időrendben Jókai *Az utolsó Czigányország* című elbeszélését 1855-ben Lévy József *Fecske cigány*¹¹ című verse követte a *Balládák és genréképek* rovatban. Lévy cigánya kevély, fekete a bőrszíne, nincstelen, csak hegedűje van, de ha akad pénze, akkor nem gondol a holnapra, addig eszik-iszik, táncol, mulatozik, amíg újra nincstelen nem lesz.

1856-ban a *Nép- és országisme* című rovat közölte Medgyes Lajos versét (*Az erdélyi sátorosok télben*¹²), amely a hideg tél megpróbáltatásait mutatja be. A cigányok fáznak és éheznek a sátorban, nincs csizmájuk, végül az öreg cigány a felesége subájából bocskort készít, majd elindul az erdőbe élelemért.

1857-ben adták közre a *Költemények* között Vida Józseftől a *Vén more*¹³ című verset. Ebben az ősz hajú, remegő kezű, ráncos arcú öreg cigány pipázik, közben egy szomorú nótát dúdol, készülődik a halálra, az elmúlásra, szöveget kalapál ki a saját koporsójához.

---

⁹ *Vasárnapi Ujság*, 1854. I. évf. 3. sz. 19. o.

http://epa.oszk.hu/00000/00030/00003/pdf/VU-1854_01_03_03_19.pdf (2018. 04.09.)

¹⁰ *Vasárnapi Ujság*, 1861. VIII. évf. 26. sz. 307. o.

<http://epa.oszk.hu/00000/00030/00383/pdf/00383.pdf> (2018. 04. 09.)

¹¹ *Vasárnapi Ujság*, 1855. II. évf. 36. sz. 282 – 283.o.

http://epa.oszk.hu/00000/00030/00080/pdf/VU-1855_02_36_09_09.pdf (2018. 04. 09.)

¹² *Vasárnapi Ujság*, 1856. III. évf. 30. sz. 258. o.

http://epa.oszk.hu/00000/00030/00080/pdf/VU-1855_02_36_09_09.pdf (2018. 04. 09.)

¹³ *Vasárnapi Ujság*, 1857. IV. évf. 21. sz. 178. o.

http://epa.oszk.hu/00000/00030/00169/pdf/VU-1857_04_21_05_24.pdf (2018. 04. 09.)

More: cigányférfi, cigányzenész.

<http://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/kereses.php?csakcimben=&szo=MORE&offset=0&kereses=more> (2018. 04. 12.)

1858-ban jelentek meg Tóth Endre *Sátoros cigány*¹⁴ és Vida József *Vén cigánynő*¹⁵ című versei. Tóth Endre versében egy őszi hajnalon a cigányasszony bográcsban főzi az ételt a sátorban, körülötte gyerekek szítják a tüzet a bogrács alatt, száll a füst, míg a cigány férfi kalapácsol/készít valamit a sátor mélyén. Szabadok ugyan most is, de az álmaik mégis a költöző madarak után szállnak. Vidánál a ráncos arcú, vén cigányasszony a sátor előtt guggol, káposztás húst főz, amit éhes és szomjas gyerekek várnak a sátorban, az anyósa pedig eközben hálát ad az égre tekintve a lopott malacért.

Szintén ebben az évben jelent meg a *Vasárnapi Ujságban* Vida József újabb verse, *A vén cigány*,¹⁶ a *Költemények* rovatban, amely ismét a szegénységet, a kitaszítotttságot mutatja be. A vén, ráncos arcú cigány düledező kunyhójában, kopott bútorai közt él, hegedűje a falon lóg, öltözete rongyos, száraz kenyéren tengődik, ha pedig a faluban jár, akkor csúfot űznek belőle a gyerekek, és megugatják a kutyák is.

1859-ben adták közre az *Elbeszélések között* a *Jócsi cigány*¹⁷ című könyvrészletet. A beszámoló Liszt Ferenc *A cigányokról és zenészekről* című könyvének egyik története nyomán íródott s Párizsban és Bécsben játszódik. Párizsba „ajándékként” hoztak Lisztnek egy 12 éves tehetséges hegedűs cigányfiút, akiből előbb arszlán,¹⁸ majd szabad, független dandy¹⁹ művész lett, viszont

¹⁴ *Vasárnapi Ujság*, 1858. V. évf. 8. sz. 86. o.

http://epa.oszk.hu/00000/00030/00208/pdf/VU-1858_05_08_02_21.pdf (2018. 04. 09.)

¹⁵ *Vasárnapi Ujság*, 1858. V. évf. 28. sz. 328. o.

http://epa.oszk.hu/00000/00030/00228/pdf/VU-1858_05_28_07_11.pdf (2018. 04. 09.)

¹⁶ *Vasárnapi Ujság*, 1859. VI. évf. 43.sz. 507. o.

http://epa.oszk.hu/00000/00030/00295/pdf/VU-1859_06_43_10_23.pdf (2018. 04. 09.)

¹⁷ *Vasárnapi Ujság*, 1859. VI. évf. 52.sz. 617–618. o.

http://epa.oszk.hu/00000/00030/00304/pdf/VU-1859_06_52_12_25.pdf (2018. 04. 09.)

¹⁸ Arszlán: olyan férfi, aki a divatot követi, külsejével, ruházatával sokat törődik.

<http://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/kereses.php?csakcimben=&szo=ARSZL%C3%81N&offset=0&kereses=arszl%C3%A1n> (2018. 04. 10.)

(2018. 04. 10.)

¹⁹ Dandy: olyan fiatalabb férfi, aki feltűnő választékossággal öltözködik, különös figyelmet fordít a külső megjelenésére, modorára, arra, ahogyan beszél.

<http://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/kereses.php?csakcimben=&szo=DENDI&offset=0&kereses=arszl%C3%A1n> (2018. 04. 10.)

a zenei képzése, taníttatása minden próbálkozás ellenére kudarcba fulladt. Liszt szerint érzéketlen maradt az európai műveltségre, „csak a természet és a szabadság elveinek felfogására [volt] képes”, (i.m. 618) így végül hajthatatlannak bizonyult természete miatt Liszt lemondott róla, Józsi pedig visszatért az övéi közé, oda, ahonnan származott.

1860-ban adták közre Szabados Jánostól a *Hogy tanulja a cigány a magyar zenét*,²⁰ illetve egy ismeretlen szerzőtől *A vén muzsikus*²¹ című verseket. Szabados János versében a vén cigány a roskadozó házában éldegél, remeg már a keze és a lába, a hegedűje mellette van, de már nem használja. Nem tudja tanítani az árván maradt unokáját. Koldulásból élnek. Az unokát azonban Szabados szóhasználatában a természet művésszé avatja, hegedűjátékát az aratásból dalolva hazatérő parasztok csodálva hallgatják az éjszakában.

A vén muzsikus című vers szintén a szegénységet ábrázolja. A cigánynak rongyos a ruhája és nincsen pénze, csak a hegedűje maradt. Véniségére már a nótákat is elfelejtette. Koldus lett belőle. Végül eladja a hegedűjét, hogy még utoljára bort igyon, de a hegedű vonóját koldusbotnak megtartja.

Legközelebb csak 1867-ben jelent meg irodalmi mű a cigányokról a *Vasárnapi Ujságban*, Komáromi Kálmántól *A nagyidai hősök*²² címmel. Komáromi a közszájon forgó, cigányokról elterjedt anekdotát verselte meg. Eszerint a cigányok a várban mulatoznak, lakomáznak, nem hallgatnak a vének figyelmeztetésére, hogy közeleg az ellenség. A támadókat három nap után mégis megfutamítják, de a vajda utánuk kurjantja, hogy elfogyott a lőporuk, az ellenség erre visszafordul, beveszik a várat, a cigányok pedig földönfutók lesznek. 1872-ben közölték Benedek Aladár 1871-ben írt *A vén fújtató cigány regéje*²³ című művét, amelyben egy vashámorban dolgozó boldogtalan vén cigány nehéz élete, sorsa elevenedik meg.

---

²⁰ *Vasárnapi Ujság*, 1860. VII. évf. 5. sz. 50–51. o.

http://epa.oszk.hu/00000/00030/00309/pdf/VU-1860_07_05_01_29.pdf (2018. 04. 09.)

²¹ *Vasárnapi Ujság*, 1860. VII. évf. 23. sz. 270. o.

http://epa.oszk.hu/00000/00030/00327/pdf/VU-1860_07_23_06_03.pdf (2018. 04. 09.)

²² *Vasárnapi Ujság*, 1867. XIV. évf. 3. sz. 22. o.

<http://epa.oszk.hu/00000/00030/00672/pdf/00672.pdf> (2018. 04. 09.)

²³ *Vasárnapi Ujság*, 1872. XIX. évf. 21. sz. 254. o.

<http://epa.oszk.hu/00000/00030/00951/pdf/00951.pdf> (2018. 04. 09.)

Végül 1873-ban adták közre Darmay Viktor *A vén dáde*²⁴ című versét. Ebben Darmay egy idős, a szabadságharc egyik csatájában megsüketült, valaha híres hegedűst mutat be, aki elszegényedett, és most kunyhójában üldögél csendesen a tűzhely mellett a családjá körében.

A cigányokkal/romákkal kapcsolatos megközelítések típusai

Dupcsik Csaba a cigányokkal/romákkal kapcsolatos megközelítéseknek több változatát különítette el. A módszertani dimenzió mentén esszencialista és strukturalista megközelítéseket, míg a politikai dimenzió mentén devianciaorientált, leíró és emancipatorikus megközelítéseket különböztetett meg.²⁵ (Dupcsik 2009, 23) A módszertani dimenzió belül az esszencialista megközelítésben a cigányok tulajdonságait a csoport belső etnikai, kulturális vagy egyéb tulajdonságaival és viszonyaival, míg a strukturalista megközelítésben a társadalom csoportszerkezetével, a csoportok kölcsönhatásaival magyarázzák. (i.m. 21)

A politikai dimenzió belüli megközelítések – így a devianciaorientált, a leíró és az emancipatorikus változatok – arra utalnak, hogy milyen tényezők alakíthatták ki, tartják fenn azokat a helyzeteket, amelyeket a cigányokkal hoznak összefüggésbe. Eszerint a cigányokról/romákról alkotott képeknek hat ideáltípusa figyelhető meg, a devianciaorientált esszencialista (vagy rendészeti), a devianciaorientált strukturalista (vagy civilizatorikus), a leíró esszencialista (vagy klasszikus néprajzi), a leíró strukturalista (vagy klasszikus szociológiai), az emancipatorikus esszencialista (vagy naiv tudományos) és az emancipatorikus strukturalista (vagy kritikai elméleti) megközelítések.

---

²⁴ *Vasárnapi Ujság*, 1873. XX. évf. 10. sz. 114. o.

<http://epa.oszk.hu/00000/00030/00992/pdf/00992.pdf> (2018. 04. 9.)

Dádé: idősebb vagy öreg cigány/roma férfi.

<http://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezozotara/kereses.php?kereses=d%C3%A1d%C3%A9> (2018. 04. 10.)

²⁵ A megközelítések egy gondolati-logikai szerkezetet, keretet nyújtanak a lehetséges értelmezések számára. Típusainak megjelenése tör-ténetileg különböző időszakokhoz köthető, az elterjedtségük pedig nagyon különböző lehet, míg az egyes típusokon belül sokféle megjelenési forma fordulhat elő és figyelhető meg.

(i.m. 23) Ezek az egyes reprezentációkban keveredhetnek egymással, mindemellett a típusok közötti határok sem mindig egyértelműek. (i.m. 21–22)

Dupcsik szerint Magyarországon a 18. századtól a 20. század utolsó harmadáig a devianciaorientált strukturalista (civilizatorikus) megközelítés volt jellemző, ugyanakkor mindig jelen volt ezzel együtt a devianciaorientált esszencialista (rendészeti) megközelítés is. (i.m. 25) A devianciaorientált megközelítések középpontjában a cigányok tulajdonságai, életvitele, mind ezeknek a többségitől való eltérései állnak. (i.m. 20–28)

A cigányképek ideáltípusai

↑ módszertani dimenzió ↓	← politikai dimenzió →			
		devianciaorientált megközelítés	leíró megközelítések	emancipatorikus megközelítések
	esszencialista megközelítések	devianciaorientált esszencialista (rendészeti megközelítés)	leíró esszencialista (klasszikus néprajz)	emancipatorikus esszencialista (naiv tudomány)
strukturalista megközelítések	devianciaorientált strukturalista (civilizatorikus megközelítés)	leíró strukturalista (klasszikus szociológia)	emancipatorikus strukturalista (kritikai elmélet)	

A táblázat forrása:

Dupcsik 2009, 23.

A cigányok hagyományos megjelenítését Európában a kora újkortól a „vadember”, a civilizáció nélküli vagy előtti ember, a természeti lény toposza határozta meg. Ennek a másságnak az esszencialista változatában a cigányok megfegyvelendő lények, tulajdonságaik a kultúrájukkal hozhatóak összefüggésbe, ennek pedig nem várható az átalakulása. A civilizatorikus változat előfeltevése szerint van egy általános unilineáris fejlődésmodell, civilizált és civilizálatlan pólusokkal, amelyek különféle szembeállításokkal jellemezhetőek. (i.m. 24) A szembeállítások: múlt – jelen és jövő; premodern, történelem előtti – modern; szűk keretek, lokális – tág keretek, univerzalitás; „zabólatlan” érzelmi viszonyulások – kontrollált érzelmi viszonyulások; tradíció – racionalitás; „természeti” nép – civilizáció.

A vadember képzetnek volt egy pozitív változata is, a „nemes vadember”. Ez sem jelentette azonban a másik tényleges megjelenítését, mivel ugyanazok a jellemzők szerepeltek benne, mint a devianciaorientált esszencialista megközelítésben. A devianciaorientált strukturalista (civilizatorikus) és devianciaorientált esszencialista (rendészeti képben) egyaránt egy deviáns másikat konstruáltak meg, míg a romantikus változataikban ezek ellentétként egy idealizált, romlatlan másikat alkottak meg. (i.m. 23–25) „[A] magyarországi diskurzusból a cigány képe kettévált, létrehozva a romantikus szemlélet tárgyaként a „magyar muzsikás cigányt”, ellenpólusaként pedig az üldözendő „kóbor cigányt”.²⁶ (i.m. 25)

A leíró megközelítésekben a tények leírását tekintették elsődleges feladatnak. (i.m. 21) Ennek esszencialista változatában „tárgyukat, a cigány népet úgy írták le, hogy a nem cigány környezetet nem vették számításba, vagy ...nem tekintették lényeges tényezőnek”. (i.m. 24) Ha az utóbbit is bevonták a leírásba, akkor a strukturalista megközelítéshez jutottak el. Ehhez már az is elegendő volt, ha nem tekintették egyértelműnek, magától értetődőnek, hogy kik a cigányok. (uo.)

A cigányokkal/romákkal kapcsolatos megközelítések típusai és a *Vasárnapi Ujság* cigány/roma irodalmi reprezentációi

Milyen megközelítések voltak megfigyelhetőek, jellemzőek a *Vasárnapi Ujságban* megjelent cigány/roma irodalmi reprezentációknál?

Az 1854–73 között megjelent irodalmi munkákban a devianciaorientált strukturalista vagy civilizatorikus megközelítésre találjuk a legtöbb példát. Leginkább ide sorolható Jókainak *Az utolsó Czigányország* című elbeszélése és szintén tőle az *Igazi cigány petitio* című publicisztika, valamint Liszt Ferentől Józsi cigány története. Lévy József *Fecske cigány*, Medgyes Lajos *Az erdélyi sátorosok télben*, Vida József *Vén more, Vén cigánynő, A vén cigány*, Tóth Endre *Sátoros cigány* című verse, *A vén muzsikás* című vers, Benedek

²⁶ Az irodalmi és a képzőművészeti diskurzusból megfigyelhető, hogy a „cigányban” a „magyart” ábrázolták, vagyis a „cigány” a „magyar” allegóriája volt, azt szemléltette. Ehhez lásd Kovács 2009, 79–80. és Hegedűs 2004, 10.

Aladár *A vén fújtató cigány regéje*, de Darmay Viktor *A vén dáde* vagy Komáromi Kálmán *A nagyidai hősök* című anekdotikus verse szintén ennek a megközelítésnek a változata. Tehát a cigányok „mások” ugyan, de nem megfélemezendő lények, még a sátoros vagy „kóbor” cigányok sem. Az esszenzializmus nyomai talán csak Szabados János *Hogy tanulja a cigány a magyar zenét* című versében és Liszt Józsi *cigány* című történetében érzékelhetőek.

Az irodalmi figurák leggyakrabban a muzsikusként kerültek ki, akik részben beilleszkedtek a társadalomba, munkájukat megbecsülték és elismerték. Többnyire már öregek, szegények, de jóra valóak. Nehéz helyzetükhöz, szomorú sorsukhoz pedig együttérzés társult.

IRODALOM

- MTA Nyelvtudományi Intézete (szerk.): *A magyar nyelv értelmező szótára. I–VII.* Akadémiai Kiadó, Bp. 1959–1962. – Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, Bp., 2016.
<http://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/elolap.php> (2018. 04. 12.)
- BAKI Péter: *A Vasárnapi Újság és a fotográfia kapcsolata.* 1–41.
http://fotomuzeum.hu/media/tanulmanyok/1282826994_A_VU_es_a_fotografia.pdf (2018. 04. 03.)
- BAKI Péter: *A Vasárnapi Újságban megjelent fotográfiai cikkek jegyzéke.* 1–4.
http://fotomuzeum.hu/media/tanulmanyok/1282829549_A_Vu-ban_megjelent_fotografiai_cikkek.pdf (2018. 04. 02.)
- BAKI Péter: *A Vasárnapi Újság metszői, rajzolói és fényképészei.* 1–4.
http://fotomuzeum.hu/media/tanulmanyok/1282829663_A_VU_metszo_i_rajzolo_i_es_fenykepesei.pdf (2018. 04. 02.)
- BAKI Péter: *A Vasárnapi Újság névrepertórium.* 1–141.
http://fotomuzeum.hu/media/tanulmanyok/1282829764_Nevrepertorium.pdf (2018. 04. 02.)
- BEREK Sándor (2015): Cigány/roma reprezentációk és a cigányképek típusai a 19. században Magyarországon. *Mediárium.* 9. évf. (2015/1–2.), 37–49.
- DUPCSIK Csaba (2009): *A magyarországi cigányság története. Történelem a cigánykutatások tükrében, 1890–2008.* Osiris Kiadó, Bp.
- HEGEDŰS Sándor (2004): *Cigányábrázolás a magyar költészetben.* Konsept-H Kiadó, Piliscsaba.
- KOVÁCS Éva (2009): Fekete testek, fehér testek. A „cigány” képe az 1850-es évektől a XX. század első feléig. *Beszélő,* 14. évf. (2009/1. sz.), 74–90.
- OROSZ Noémi (2009): *A Vasárnapi Újság (1854–1921) története.* (Szakdolgozat / kézirat.) Debreceni Egyetem Informatikai Kar, Debrecen, 2–54. o.

[https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/87770/A%20Vas%C3%A1rnap%C3%A1j%C3%A1g%20\(1854-1921\)%20t%C3%B6rt%C3%A9net.pdf?sequence=1](https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/87770/A%20Vas%C3%A1rnap%C3%A1j%C3%A1g%20(1854-1921)%20t%C3%B6rt%C3%A9net.pdf?sequence=1) (2018. 04. 03.)

- POLYÁK Laura (2002): Cigányok Mucsáról. Az élclapi karikatúrák cigányképe. *Beszélő*, 7. évf. (2002/7–8. sz.), 89–96.
- SZÖLLŐSSY Ágnes (2002): Cigány a képen. Cigányábrázolás a XIX-XX. századi magyar képzőművészetben. *Beszélő*, 7. évf. (2002/7–8. sz.), 72–81.
- SZÖLLŐSSY Anna (2002): Cigányok a XIX. századi magyar színpadon. *Beszélő*, 7. évf. (2002/7–8.) sz., 82–88.
- SZUHAY Péter (2002): Az egzotikus vadembertől a hatalom önnön legitimálásáig. A magyarországi cigányokról készített fotók típusai. *Beszélő*, 7. évf. (2002/7–8. sz.), 97–106.
- WALDENFELS, Bernhard (2004): Az idegenség etnográfiai ábrázolásának paradoxonjai. In: BITCZÓ Gábor (szerk.): *Az Idegen. Variációk Simmelről Derridáig*. Csokonai Kiadó, Debrecen.

FORRÁSOK

- Vasárnapi Ujság 1854. I. évf. 1. sz. 2–3. o. http://epa.oszk.hu/00000/00030/00001/pdf/VU-1854_01_01_03_05.pdf (2018. 04. 09.)
- Vasárnapi Ujság 1854. I. évf. 2. sz. 10. o. http://epa.oszk.hu/00000/00030/00002/pdf/VU-1854_01_02_03_12.pdf (2018. 04. 09.)
- Vasárnapi Ujság 1854. I. évf. 3. sz. 19. o. http://epa.oszk.hu/00000/00030/00003/pdf/VU-1854_01_03_03_19.pdf (2018. 04. 09.)
- Vasárnapi Ujság, 1855. II. évf. 36. sz. 282–283. o.
http://epa.oszk.hu/00000/00030/00080/pdf/VU-1855_02_36_09_09.pdf (2018. 04. 09.)
- Vasárnapi Ujság, 1856. III. évf. 30. sz. 258. o.
http://epa.oszk.hu/00000/00030/00080/pdf/VU-1855_02_36_09_09.pdf (2018. 04. 09.)
- Vasárnapi Ujság, 1857. IV. évf. 21. sz. 178. o.
http://epa.oszk.hu/00000/00030/00169/pdf/VU-1857_04_21_05_24.pdf (2018. 04. 09.)
- Vasárnapi Ujság, 1858. V. évf. 8. sz. 86. o. http://epa.oszk.hu/00000/00030/00208/pdf/VU-1858_05_08_02_21.pdf (2018. 04. 09.)
- Vasárnapi Ujság, 1858. V. évf. 28. sz. 328. o.
http://epa.oszk.hu/00000/00030/00228/pdf/VU-1858_05_28_07_11.pdf (2018. 04. 09.)
- Vasárnapi Ujság, 1859. VI. évf. 43. sz. 507. o.
http://epa.oszk.hu/00000/00030/00295/pdf/VU-1859_06_43_10_23.pdf (2018. 04. 09.)
- Vasárnapi Ujság, 1859. VI. évf. 52. sz. 617–618. o.
http://epa.oszk.hu/00000/00030/00304/pdf/VU-1859_06_52_12_25.pdf (2018. 04. 09.)
- Vasárnapi Ujság, 1860. VII. évf. 5. sz. 50–51. o.
http://epa.oszk.hu/00000/00030/00309/pdf/VU-1860_07_05_01_29.pdf (2018. 04. 09.)
- Vasárnapi Ujság, 1860. VII. évf. 23. sz. 270. o.
http://epa.oszk.hu/00000/00030/00327/pdf/VU-1860_07_23_06_03.pdf (2018. 04. 09.)

Vasárnapi Ujság, 1861. VIII. évf. 26. sz. 307. o.

<http://epa.oszk.hu/00000/00030/00383/pdf/00383.pdf> (2018. 04. 09.)

Vasárnapi Ujság, 1864. XI.évf. 1.sz. Nincs számozva.

<http://epa.oszk.hu/00000/00030/00513/pdf/00513.pdf> (2018. 04. 03.)

Vasárnapi Ujság, 1867. XIV. évf. 3. sz. 22. o.

<http://epa.oszk.hu/00000/00030/00672/pdf/00672.pdf> (2018. 04. 09.)

Vasárnapi Ujság, 1872. XIX. évf. 21. sz. 254. o.

<http://epa.oszk.hu/00000/00030/00951/pdf/00951.pdf> (2018. 04. 09.)

Vasárnapi Ujság, 1873. XX. évf. 10. sz. 114. o.

<http://epa.oszk.hu/00000/00030/00992/pdf/00992.pdf> (2018. 04. 09.)

Vasárnapi Ujság, 1879. 26. évf. 11. sz. 170–175. o. és 176. o.

<http://epa.oszk.hu/00000/00030/01306/pdf/01306.pdf> (2018. 04. 09.)

Vasárnapi Ujság, 1921. 68. évf. 24.sz. 277–292. o.

http://epa.oszk.hu/00000/00030/03475/pdf/VU_EPA00030_1921_24.pdf (2018. 04. 02.)

Hoppál Mihály: Kőfejtő
(reprodukció: Bognár Szilvia)